

HATÁR GYŐZŐ

Egy néhai építész kóborjárásai

Ismerek egy költőt, aki egy versében azt írta: „*minden hajó hazám / minden hajó a föld alatt / uszályok hátán, partok harmatán/ lovon, tevéken / vonatkeréken / nekem mindenütt Szentföld a föld / mindenütt az ember földje nekem*”. Ha a tükörbe nézek, ráismerek. A vers írója magam voltam. Csak természetes, hogy az ilyen nyughatatlan garabonciás utazni szeret; de sohasem gondoltam volna, hogy annyit fogok utazni, mint amennyit jóval később hajókáztam, repkedtem. Egy ízben azt olvastam a Dublinban élő jeles regényíró, Kabdebó Tamás egyik könyvében, hogy ötvenhat országban járt. Ez mindjárt móresre tanított, megszégyelltem magam; mint utazó, jóval szerényebb a teljesítményem. Aztán hogy, hogy nem, elkezdtem számolni, hogy jómagam hol, merre, hány országban jártam. Amikor a tíz ujjam már nem volt elegendő, papírt, ceruzát kaptam elő, kiderült, hogy ha az olyan kis országokat is vagy félig önálló államocskákat is beszámítjuk, mint Málta, Luxemburg vagy San Marino, akkor összesen harminckét országban jártam. Jártam mindenfele. Észak-Amerikában, Kanadában, a Közel-Keleten: azt mondanom sem kell, hogy egész Európát bejártam. Tiszta véletlen, hogy Londonban lakom, hiszen az igazság az, hogy az íróember ott lakik, ahol éppen van, és ott van, ahol épp lakik. Hogy mik voltak a legemlékezetesebb útirajzi találkozásaim? Hadd mondjam el. A legelső börtönelmé. Valamikor 1950-ben mérnöki irodát szerveztek a Gyűjtő Kiszogházban, az úgynevezett Halálos Házban – mert ott voltak a kivégzések minden pénteken –, annak az első emeletén. Nekünk rab mérnököknek rajztáblánk, pauszpapírunk, külföldi építészeti folyóirataink – mindenünk volt. Az egyikben, egy *Architecture* című pompás folyóiratban, annak a felzetén csodálatos palotaépítményre bukkantam; hogy micsoda és hol van, megnevezve nem volt. Manierista stílusa, gigászi kolonnádja, magasra szökellő perisztil tornya és a rajta trónoló lámpás kupola az építészeti teremtő fantázia oly csodálatos szüleménye volt, hogy beleremegtem. Hiába kerestem a felvilágosítást, hol, merre van, nem leltem sehol. A látvány gyönyörűségétől könnyű szökött a szemembe. Megfogadtam, egy életem, egy halálom, ha a lábamat lejáróm, akkor is. Mihelyt innen kiszabadulok, világgá eredek, és addig meg nem állok, amíg *in situ*, ott, ahol van, fel nem tekinthetek erre a vitruviusi csodára. Évtizedek teltek el. Bejártam Anglia, Skócia és Wales minden zegét-zugát. Egyszer Manchesterből dél felé jövet, ahogy kocsimmal befutottam Leeds főterére, mintha villám sújtott volna. Ott állt előttem a milliós egyetemi város Nagyvárosházája, Brodrick XIX. századi építőművész zseniális alkotása. Kis híja, hogy el nem sírtam magam, a csoda láttán a hátam borzongott. Miért is írták volna oda a folyóirat tetejére, hogy hol van ez az építészeti remekmű, hiszen Nagy-Britanniában nincs, aki nem ismerné, mindenki tudja. Ilyen nagy élményem csak Spanyolországban volt, amikor Sevilleben először másztam fel a Giralda tornyának tetejére; helyesebben kaptattam, mert nem lépcső van benn, hanem rámpa, az öszvérek számára, amelyek a rakományt a torony tetejére felcipelték – valaha évszázadokkal annak előtte. Alig van nagyváros, akár Olaszországban, akár Spanyolországban, akár Franciaországban, ahol meg ne fordultam volna. Egy alkalommal az Angol Rádió megbízásából Németországot is bejártam, de nem győzném felsorolni skandináviai emlékeimet, és akkor még hol van Törökország, ahol négy ízben hosszabb időt töltöttem (egy ízben azt magyarázták ultrasoviniszta török íróársaim, hogy a hódoltság kora aranykor volt „Magyarisztán” számára; a gyermekragadás intézménye kitüntető kegy volt, hiszen Őfelsége a Mindenmagasságos Szultán magához emelte, kegyeibe fogadta az arra érdemes legényeket, kiművelte, az egyigaz vallásra térítette, és az ottomán birodalom promontóriumain mint vitézek és magasrangú hős katonák őrizték a

birodalom szent határait). Elmondhatnám, hogy Tunéziát bejárva, olyan római emlékekre bukkantam, amilyeneket Itáliában is alig látni; a sivatag mélyén a rómainál nem sokkal kisebb kolosszeumot csodáltam meg, oly tökéletes épségben, mintha tegnap építették volna, minden további nélkül előadhatnák benn akármelyik Verdi-operát. Hogy Egyiptomról ne is szóljak, ott is több ízben végigjártuk a királysírokat, a múzeumokat, számláltuk a vitorlás felukkákat a Níluson. De már sok is a jóból, még nem említettem sem a Niagarát, sem a Grand Canyont, sem Montreal földalatti utcahálózatát, ahol a csikorgó hideg télben közlekedni, vásárolni, élni lehet. Befejezésül hadd emlékezzek egy mulatságos épületet éppen Montreálban. Hatalmas kupolájával hegyen áll, mozgójárda, majd mozgólépcső könnyíti meg a megközelítést, de amikor ebbe a katedrálisba beléptem, egész építész szívemmel kacagnom kellett: ezt a hatalmas katedrálisba úgy, amint van (mert még ma is ott van) a legprimitívebb, de leggyorsabb módszerrel: ömlesztett betonból építették, brutális látvány, sivatagos és tisztesség ne essék szolván, halál ronda. Erről, mint (néhai) építésznek, eszembe jut a római Péter-templom esete Berninivel. A fiatal olasz építőművész olyan sikeres volt és akkora sztár, hogy mindenki halálra irigyelte. Megbízták a templom építési munkálatainak folytatásával. Kevesen tudják, hogy mi történt, és a tervezés milyen furcsa fordulatot vett. Bernini két hatalmas harangtornyot tervezett a főhomlokzatra, amitől úgy festett, mint akárhány, akármelyik „plébániatemplom”. Róma népe hátracsodálkozta magát, majd a szokatlan látványon nagyokat kacagva, elnevezte a két tornyot Bernini Szamárfüleit. Fülébe jutott a gúnynév, igen bosszankodott, a tetejébe kiderült, hogy a talaj nem bírja a roppant súlyt, a két ormótlan torony süllyedni kezdett, és mielőtt harangját megkaphatta volna – lebontották az egészet. Így szabadult meg Bernini – samárfüleitől. ■

KODOLÁNYI GYULA

Egy európai pillanat

1979 februárjában Norvégiában töltöttem tíz napot előadókörúton. Jó hat év óta először jártam Nyugaton, Norvégiában pedig most először. Igyekeztem minél többet látni és megérteni, embereket, városokat, tájakat és múzeumokat. Elbámultam Osló zárt, öntudatos gazdagságán – a régi, biztos és diszkrét polgári jóléten mindenütt friss lakk csillogott: az Északi-tengeri olaj hozománya. A házam a váram – sehol sem éreztem igazabbnak ezt az északi protestáns mondást, mint ekkor Oslóban.

Hideg volt, az utcán kevesen jártak, és kevés helyre lehetett betérni, különösen ezen a szombat délelőttön. Amint kiléptem egy modern galériából, norvég hippi köszönt rám. Összevillant a szemünk – szimpatikus volt, hosszú hajú, bajszos-szakállas, ami akkoriban mindennapos volt szerte Európában. Mégis, most mintha egy másik világból toppant volna ide, a belváros üres és személytelenül gazdag délelőttjébe, egy beton-üveg fal elé. Kődös idő volt, a tél foga csontig harapott. A hippi angolnak nézett, és megkérdezte, tudok-e fűtött helyiséget, ahol ingyen meg lehet melegedni. A galériát ajánlottam neki. *It's free*, mondtam neki: ingyenes a belépés.

A fiú megköszönte az ötletet, majd pénzt kért. Gondolkodás nélkül zsebembe nyúltam, s adtam neki egy fél marékkal az értékes koronákból. Hálásan fogadta el, de természetesen, megalázkodás vagy toladás nélkül. Egyenrangúan, barát a barától. Nyilván eszébe sem jutott, hogy a bőkezű ismeretlen nem angol, hanem magyar, aki maga sem bővelkedik norvég pénzben.

Ennyi volt az egész találkozás. Jó szerencsét kívántunk egymásnak, és mentünk tovább utunkon – ő be a meleg kiállító terembe, én meg folytattam portyámat a belváros utcáin. Hirtelen könnyűnek éreztem magamat, s egy idő múlva elkezdtem kutatni magamban jókedvem okát. A bizalom, az adás és a szabadság öröme volt az. A hirtelen egymásra hangolódás az ismeretlen norvég fiúval. Az a baráti cinkosság, hogy ugyanazt éreztük abban a pillanatban erről a fázós, bezárkózott városról. Örömem, hogy adhattam neki cinkos tanácsot meg pénzt, s hogy amit adhattam, az valóban hasznos volt, de semmire sem kötelezett egyikünket sem.

Egy hirtelen létrejött lelki térben találkoztunk össze, amit mi teremtettünk meg, mi idéztünk fel ott. Ezt a teret hazaérkezve, de talán már akkor, Oslóban, Európának neveztem el jegyzeteimben. Ez az Európa nem odakint volt. Nem a gazdag és magába fordult Oslo volt az, nem is a kádári Magyarország itthon hagyott, kopott Budapestje. Az igazi lelki Európa volt az, aminek a városok, falvak, utak csak fénylő szilánkjait viselik magukban. Az örök Európa, amelyben a szeretet és a szabadság magját elvetette kétezer évvel ezelőtt egy Jézus nevű mester, s azóta folyton kihajt. Az az Európa, amelyben a gazdagság magában nem érdem, de a baráti szeretet mindig az.

Az igazi, lelki Európa. Polgárai sokan vannak. Akkor, azon a szombat délelőttön, ott az oslói galéria előtt hárman találkoztunk: a nyolcvan évvel azelőtti híres éhező, a regényíró Knut Hamsun – meg az a fiú, talán a jövő Knut Hamsunja – meg én, aki feledve az okos fukarságot, könnyen adtam abból, ami nekem is szűken volt.

It's free, mondtam a norvég fiúnak. Ingyen van, szabad. Szabad bemenni a melegre. Szabad kint maradni. *It's free*. Sosem éreztem olyan helyénvalónak, mint akkor, hogy angolul ugyanaz az ingyen, mint a szabad.

Adni, kapni *szabadon* lehet. *Szabad*, aki adni, kapni tud. ■

Két európai Oslóban

te angol,
szól utánam még,
volna-e
három koronád
nekünk?
köszönöm, angol
szóval
azt mondog,
ott bent
a kiállításon
le lehet ülni
szabadon
it's free
kösz, angol
szóval ingyen
megmelegedni
e makulátlan gazdagságban
már egy hete
keresem
Knut Hamsun
nyomát
s most íme
rámköszön
ő maga

A képen Kodolányi Gyula (jobbra) és Farkas Ádám szobrász

Himnusz az Isten háta mögött

A skomielnai fúvószenekar a magyar Himnuszt játssa

Máig őrzöm a könyvet, amelyet 1956 karácsonyán bácsikámtól kaptam. A gyász és a véraláfutásos remény hangulatában még inkább magával ragadott címének tartalma és zenéje: *A nagyvilág magyar vándorai*. Azokban a hetekben növekedett éppen kétszázézerrel a számuk. Tizenegy éves hirtelen felnőttként szerettem volna én is a nagyvilág újdonsült vándora lenni. Akárha kétszázézer-egyedik is. Anyám lesz a kétszázézer-kettedik... Csak menjünk mielőbb. Ő azzal hártotta el a szép jövőt égre szegecselő nyaggatásomat, hogy éppen most fizette ki a használt rekamié utolsó részletét... És a magyar *Himnusz*nál különben sincs szebb. Az utóbbi érvet csak a *Szózat*tal tudtam volna aláaknázni. Idehaza folytattam máig tartó vándorlásomat: az életet. Ennek utolsó négyéves szakasza idén júniusban ért véget számomra. Lengyelországban. A hónap záró napja hétfőre esett. Ekkor fejeztem be krakkói főkonzuli munkámat, s tértem haza, szigorúan ügyelve arra, hogy éjfél előtt átlépjem a magyar határt.

Előző napon, vasárnap egy Krakótól harvan kilométerre fekvő kis hegyi faluba, Skomielna Czarnába hívtak meg lengyel barátaim, többek között a helybéli ferences közösség vezetője. Úgy terveztem, hogy némi kitérővel autózom majd vissza krakkói otthonomba, s nem messze Wieliczktól lefényképezem a Liplas nevű kisközség határában álló két méter magas halmot: magyar katonák tömegsíriját. A helyi hagyomány szerint az 1848 őszén Magyarországra igyekvő szökött katonák (valószínűleg a Máriássy-erzed tagjai) megbetegedtek és a faluban lemaradt és meghalt bajtársai nyugszanak itt. Emléküket máig őrzik a helybeliek.

Kiderült, hogy skomielnai búcsúztatásom ürügy arra, hogy, úgymond, az egész magyar nemzetnek elégtételt szolgáltatásnak. Történt ugyanis, hogy a három hónappal korábban játszott lengyel–magyar labdarúgó mérkőzés előtt csak a lengyel himnuszot játszották el, a magyart nem. Elkeveredett a lemez, a magnószalag, a CD. Vagy tán eleve egyik se volt. Az ok lényegtelen, a tény feszélyező. De én nem tudtam emiatt a chorzówi stadionra nehezíteni. 1958. június 18-án ugyanott, a Budapesti Honvéd–Chorzów meccsen tizenötezer lengyel néző kényszerítette ki, hogy a két nappal azelőtt kivégzett Nagy Imre és mártírtársai emléke előtt egyperces néma csenddel tisztelegjenek... Tették ezt elsőként a nagyvilágban.

A faluban, ahová utolsó lengyel vasárnapomon igyekeztem, néhány fiatal ferences megjelenése Patrik atyával az élen óriási kulturális pezsgést indított el. Többek között egy fúvószenekar is alakult. Gyermekkekből. A hangszereket, a díszes góral ruhákat támogatók vásárolták. Akik tudatában vannak annak, hogy minden gyermek zseni, nem tartják csodának, hogy az együttes rövid idő múlva már önálló műsorral lépett fel. Nemcsak a környékbeli településeken, hanem Krakóban is. E műsorral szerettek volna tőlem is elbúcsúzni. A zenei összeállítás egy ponton tért el a már ismerttől: bevezetőül eljátszották a magyar Himnuszt. És Skomielna Czarna pár percre magyar föld lett...

A ferences atyák mondták, s magam is tudtam, hogy légvonalban onnan nem is messze, a régi lengyel-magyar határ túloldalán, a mai lengyel Árvában fekvő kis lipnicai plébánia patrónusa Szent István király. De Wrocławban, Varsóban és Częstochowa közelében is van Szent István plébánia, s a Krakóban most felépült Isteni Irgalmasság székesegyházának, a világ egyik legnagyobb templomának magyar alkápolnijában Szent István ma még Leżajsksban őrzött karcsonjtját helyezik el ereklyeként. Ezt még a XVII. század közepén János Kázmér király Lembergben ajándékozta a bernardinusoknak.

A világ közepe nekem azon a vasárnapon Skomielna Czarna volt. Néztem a díszes viseletű hat-tizenkét éves leánykákat és legénykéket, ahogy titkosírást megfejtő tekintetüktől felizzanak a hangjegyek. És szólt a magyar ima. ■

Patryk atya (középen), a zenekar alapítója, jobbra a magyar főkonzul mint tiszteletbeli góral

LACKFI JÁNOS

Ahol a hidak nem omlottak le

Luxemburg kicsi ország, itt még egy magyart is könnyen elfog a nagyhatalmi gőg. Háromszáznolcvanezer lakos? Tízegynéhány város? Ennyi az egész? Felháborodunk, ha egy átlag nyugati összekeveri Budapestet Bukaresttel, de mit szólhat egy luxemburgi? Tőle rögtön azt kérdezik: Luxemburg, az ugye Belgiumban van? Ha azt feleli, nem, tovább kérdeznak: akkor ugye Franciaországban? Ha még mindig köti az ebet a karóhoz, megkérdik: akkor ugye Németországban?

Luxemburg kicsi ország. Annyira kicsi, hogy a hollandok áthajtanának rajta, mikor nyaranta a Riviérára igyekeznek, ha nem lenne olyan fene olcsó a benzin, és ők nem lennének sóherek. Így viszont megállnak, körülnéznek, hümmögnek, hogy „no, hát ez is egy ország”, és továbbgurulnak.

Luxemburg kicsi ország, hogy történelme során hol ide, hol oda csapták területét, mintegy ráadásként. Volt francia Napóleon alatt, volt fogcsikorgatva német Hitler alatt. Nem a belgákon múlt, hogy nem lett Belgium része örökre. Verte is a falba a fejét a szomszéd, amikor kiderült, hogy a meghúzott határ luxemburgi oldalán kincset érő vasércletelek rejtőznek. Húsz kilométeren múlt az ország gazdagsága...

Luxemburg kicsi ország, naponta hatvan-nolcvanezer francia, német és belga lépi át a határt, jön szakképzett munkaerőként, működésben tartandó az itteni gazdasági és hivatali gépezet. Munkaidő előtt és után öltönyös-kosztüms, élükre vasalt alkalmazottak vonathoz rohanó csapata lepi el a főváros pályaudvarának környékét, a népvándorlás időnként a forgalmat is megbénítja. Az alantas munkát is idegenlégiósok végzik: régebben olaszok, lengyelek jöttek ide bányászni, újabban a portugálok takarítónak, személyzetnek. Ma már állítólag minden hatodik luxemburgi portugál.

Luxemburg kicsi ország, átlagpolgára mégis több nyelven beszél. Megszólíthatjuk az utcán németül, franciául, angolul vagy akár hazája nyelvén, luxemburgiul is. A hetilapokban olvashatunk német, luxemburgi és francia nyelvű cikket egyaránt, s az angolul íródott szövegeket sem fordítják le, mert – úgymint mindenki érti.

Luxemburg kicsi ország, de uniós alapító tag. A főváros egyik külső negyedét felzabálták a hivatali üvegpalaták, de cserébe a magas európai pozíciókban meglepően sok luxemburgi ül, vagyis a kis ország valós súlyánál jobban képes érdekeit érvényesíteni. Meghökkenítő, de az európai vízfej közelsége nem pusztán közigazgatási haszonnal jár. Az itteni írók egy része dacból, nyelvi ínyencségből tíz-tizenöt éve átnyergelt az addig csak beszélt nyelvként használt luxemburgira, hogy kiaknázza az abban rejlő irodalmi lehetőségeket. Nico Helminger író barátom mesélte, hogy egy idő után fura dolog történt: a regényeik iránti kereslet érezhetően megnövekedett. A Luxemburgba érkezett EU-hivatalnokok ugyanis elkezdték tanfolyamokon tanulni a helyi nyelvet, még akkor is, ha azt nagyon kevesen beszélik – s a kortárs prózán gyakoroltak.

„Minden luxemburgi híres ember, mert az összes többi luxemburgi ismeri őt” – állítja egy cikkében a satíraszerző Georges Erasme. Én csak tizenkét napig voltam az országban, de így is összetalálkoztam az utcán a Nagyherceggel magával. A füledt belviszonyoknak, az urambátyám kapcsolatrendszer kifejlődésének kedvez az üvegházi klíma. Szellemi emberek arra panaszkodnak, itt nem lehet repülni, mert nincs távlat, a szárnyak pedig gondosan lenyesve. Ráadásul egy alaposabb nekifutással az ember már a határt is átlépi. Vagyis altat, lehúz, befed... Épp ezért a helyi írók, művészek kirajzanak: New Yorktól Kanadáig, Bécsen, Luzernen, Párizson át szanaszét élnek a világban, de a kapcsolatot többnyire nem vágják el hazájukkal. Közülük a legjobbak vallják, hogy egy kis ország irodalma úgy tudja elkerülni az ásitó unalmat, ha kicsit *crazy*.

Luxemburg fővárosa homorú, közepét zöldellő völgy szeli át. A mélység felett gólyalábakon ácsorgó hidak vezetnek, úgyhogy ez a település nemcsak nyelvi mozgékonyságának és földrajzi helyzetének köszönhetően a hidak városa. Az egyik helyi szerző írta, gyermekkorában reménykedett, hogy a megszálló német hadoszlopok ütemes léptei alatt a hídtest rezgésbe jön és összeomlik. Sajnálataira a németek is tanultak fizikát, így a hídra érve felhagytak a katonás masírozással. Az itteni hidak tehát nem omlottak le. ■

fotó: Joseph Tomassini

LÁZÁR ERVIN

Üdvözet az otthonmaradónak

Ez a mi drága korosztályunk. Jól megkaptuk ezt is. Az utazást!

Húszéves korom táján, amikor Párizsba vágytam, Afrikába, tengerekre, égbenyúló hegyekbe, akkor még Kőszegre se utazhattam, mert oda csak határsáv-igazolvánnyal lehetett. Volt kilométeres határsáv-igazolvány, a jobbaknak ötven méteres. Ötven méterre megközelíthetted a határt. Aztán harmincéves letél, jött a hetven dollár, a turistaútlevel, árgus szemmel nézett rád a rendőség, miért? hova? kivel? milyen szándékkal? és amikor hatodszori nekifutásra megkaptad az útlevelet, a nyugatnémet követség nem adott vízumot, mert gyanús vagy, nagyon gyanús. Elszállt az ifjúság, el a tengerek, el Párizs, el az égbenyúló hegyek, sejhaj Afrika. Most közel százéves vagyok, utazhatnék. Talán még Afrikába is. De már gyűlölök vonatra szállni. Repülőre. Itthagyni a reggeli újságomat, az esti pohár boromat, ennek a böhöm liftnek

a nyekergését, az ablakomból látható százéves háztetőt. Azért persze elmennék. Ha egy villamos-megállóra lenne tőlem Afrika, Párizs, a tenger, az égbenyúló hegyek. Estére hazavillamosoznék. És elmesélném, mit láttam. Milyen istenhátamögötti kis falvakat, erdőket, verejtékkel művelt földeket, fura útszéli kis kocsmákat, szótlan földszínű embereket. Mert nem vagyok már kíváncsi a csillogó látványosságokra, elhagyott utakon szeretnék baktatni, nézni, milyenek az odakinti vetések, hogy nőnek ott kint a gazok, hogy metszette meg a szőlőjét az öreg katalán, milyen kolompot akaszt a tehene nyakába az argentin gaucho.

Már végleg lemondtam az utazásról, amikor egy spanyol tévédó bicikliversenyt közvetített. Minden áldott nap, órák hosszat. Nem mondom, Indurain se kutya, a szökések, az üldöző boly kemény összmunckája. De ha nem a sportolókat figyeled, hanem az árokparton túlra nézel, akkor látod a verejtékkel művelt földeket, a csökött kis fához kikötött kecskét, a köves földeken érzed a paraszti munka nehéz szagát, s amikor a magas kőkerítéssel övezett kis falvak, súlyos, földesüppedő házait nézed, emberi sorsok derengenek föl benned. Utazol. Így kárpótol engem a televízió. Araszol a bicikliverseny mezőnye. Utazom. ■

LENGYEL BALÁZS

Öröm és keserv között

Élni, élni, látni a világot. Már nem gyerekként – az is csodálatos –, de fiatalon, először rácsodálkozva. Nincs nagyobb dolog az életünkben, mint az első, a jó, a kivételes impresszió. Különösen, hogy előbb bombák között éltünk, majd bujkálással, s utána jött a szovjet fogolytábor. De most már 1947 teléről beszélek. Arról, hogy minden életveszély és nyomorúság után egyszerre ott lehettünk Velencében, ott láthattuk a Canal Grandét. Hogy amint mutatták a képeken, csakugyan vízben álltak ott a házak. Mit a házak, a paloták. Ott volt a Ca d’Oro, a Palazzo Vecchio. Majd végül a Piazza San Marco előtt a tér tele a tengervízben állt. Csak ámul és bámul az ember. És ahogy folyt az utunk a Canal Grandén, egy nyers, de ismerős hang, persze olaszul: „Ezek az ostoba magyarok”. Félfordulattal felénk ott volt nevetve Karinty Ferenc, vagyis Cini, akkori barátunk. S ahogy Nemes Nagy Ágnessel Rómába értünk. (Rómát látni és meghalni!) Elevenen élt bennünk egy képtelenül gazdag magyar irodalmi élet, Weörestől Pilinszkyig, Dérytől, Csorba Győzőtől Takács Gyulán át, és tovább ilyen szinten. De nem erről az elképesztő, soha többé meg nem valósuló csodáról szeretnék beszélni.

Egy másik csodáról. Egy idősebb korban, de szintén rokonnól, elképesztőről. Talán még meseibbről. A magyar irodalom egy másik pillanatáról, ami ugyan sosem volt ilyen, de reméltük, ilyen marad. Ám dehogyis.

1948-ban a magyar határon bevonták útlevelünket, a utaznunk nem lehetett vagy 13-14 évig. Igen, de Párizsban Gara László, az Edition du Seuil kiadónál megjelentette (persze franciául) a magyar költőket, a kezdetektől máig. Az *Anthologie de la Poesie hongroise*-t. És mi Gara és Pierre Emmanuel segítségével kiutazhattunk a magyar költők egy tisztas csoportjával Belgiumba, Knokke le Zoutba a kétéves találkozó legkiválóbb költőjét megválasztani. Esetleg éppen egy magyart.

Ez csodának tűnt fel, még negyven év után is. Azután, hogy Kertész Imre Nobel-díjas lett. De akkor magyarnak lenni, francia helyett? Ugyan! Nemhogy kijelölés, kitüntetés, hanem már a kiutazás sem volt egyszerű. Utaznunk csak a legmagasabb politikai szint engedélyezhette. Ki is jutottunk, Illyés, Vas István, Rónay György, Somlyó György, Nemes Nagy Ágnes és némileg kapcsolt részként magam is. Igen, de a szavazóként kijelölt és persze meghívott Rába György – aki csupán a minisztérium révén kért engedélyt az utazásra – nem kapott kiutazási engedélyt.

És milyen volt ez a közös utazás már a Keleti pályaudvari beszálláskor? Kellett volna még egy külön vasúti engedély. De Illyés is, Vas István is elfelejtette magával hozni. Erre a hiányra Vas azonnyomban vissza akart menni. De a vasúti kalauz, látva Illyést és társaságát, mellőzte az engedélyt, és visszafordított bennünket. Volt azért a továbbiakban más problémánk, bajunk is. Vas a knokkei szobában felháborodva észlelte, hogy a szobának nincs igazi ablaka, kilátása, csak valami lichthof-féle. Máris vissza akart menni. De Illyés ezt rendbehozta, Vas más szobát kapott, némi rábeszéléssel. Maradt a másik lichthofszobában Rónay György. Az ő „szentsége” elviselte a körülményt szó nélkül.

De a lényeg a csoda. Illyés lett a nemzetközi fesztivál nagydíjasa. Ő kapta a kellő számú szavazatot, többek között a ki nem küldött Rába Györgyét. Mégis magyar költő lett a kitüntetett. Egy magyar, franciákkal és belgákkal meg más nemzetköziekkel szemben. Nagy pillanat volt. Egy dél-amerikai költő még koszorút is nyomott a megdicsőült fejére.

Miénk volt egyszer a világ. A nemzetköziség. Azért persze csak egyszer, nem sokáig. Negyven év kellett még, hogy magyar író általában nagyobb publicitást kapjon külföldön, idegen, fordított nyelven.

Igaz, az akkori magyarságunk, pillanatnyi sikerünk akkor se volt keserv nélküli. Szállodánkat, ahol Belgiumban laktunk, úgy hívták: Trianon. És ez a név számunkra nem a gyönyörű Párizs-környéki kastély nevét jelentette, hanem egészen mást. Bármi jobb következhethet még talán majd, ez volt a tény. ■

L. SIMON LÁSZLÓ

Családi utazások

Egyik nagyapám sem volt nagy utazó, s felmenőikhez hasonlóan csak háború idején vágtak neki távoli tájaknak. Apai nagyapám úgy járt külföldön, hogy sohasem hagyta el Magyarországot: a második bécsi döntést követően huszárként lovagolt be Észak-Erdélybe. No nemcsak úgy egymagában, hanem katonatársai körében, erős hittel és igazságérzettel, de azért szerényen, és elő-előtörő félelmével küszködve. Akarva-akaratlanul is Románia északi része így vált – lépésről-lépésre – Magyarország keleti felévé; egy rövid, sokaknak mégis reményt keltő időre. Nagyapám, mire végleg hazatért, újra külföld lett a belföld, s legközelebb már csak útlevéllal mehetett volna Partiumba s Erdélybe, de ő a következő 45 évben alig-alig lépte át a megyehatárt, még a fővárosba is csak akkor ment, ha vitték.

Anyai nagyapám – ő is nagyon hiányzik – valóban járt külföldön. Egészen az Északi-tengerig jutott. Szombathely mellett esett fogságba, majd valahogyan egy amerikai foglytáborba került, ahonnan rejtélyes módon sikerült megszöknie. Átgyalogolta és vonaton lógva átutazta fél Európát, mégsem látott kecses nőiességéből semmit, csak a kontinens testét csúfító foszladozó testeket. Tizenkét éves lehettem, amikor órákig bújtunk egy térképet, de nem tudta megmutatni, merre járt, csak tétován keresgélt és zavartan magyarázott.

Apai nagyapám

Apai nagyapám apósa, az egyik dédnagyapám igen sokféle utazhatott Dél-Európában: a volt Császári és Királyi 96. Hindenburg Gyalogezred gyalogosaként egy korábbi háborúban végigküzdötte a szerbiai hadjáratot, majd részt vett az első, a második, a harmadik, ...a tizenkettedik isonzó csatában és a Piave melletti harcokban. Egy régi, díszes emlékalbum szerint, amelynek az elején van egy tátongó lyuk (egy lelkes szovjet katona a bajonettjével gondosan kimetszette a gyalogezred aranyozott jelképét), a dédnagyapámnak „megadta a sors, hogy állandóan az első vonalban küzdve, a háború első napjától a frontokon eldördült utolsó ágyúlövésig egyhuzamban, összesen tehát 51 hónapig harcolhasson. Ilyen teljesítményt kevesen mutathattak fel...” Ez a dédnagyapám különben később kulák lett, s élete utolsó éveiben is hasonlóan szerencsés volt, mint európai utazásai során.

A nászura, azaz apai nagyapám apja, kevésbé volt Fortuna kegyeltje. Bár ő is eljutott csodás délvidéki tájakra, nézelődni mégsem maradt ideje: 1914 karácsonyán Szarajevónál egy szuronyrohamban megsebesült és elvérzett. Dédnagyanyám akkor 28 éves volt, még 56 évet élt, talpig feketében.

Anyai ükapám hálószobánkban sárguló obsitja szerint az öreg is jó sokat utazhatott: 12 évet, 7 hónapot és 16 napot szolgált a császári és királyi, Ernést főherceg nevét viselő 48. gyalogezredben, s bizony egyszer még Dalmáciába is eljutott, ahol részt vehetett az azóta híressé vált dalmáciai lázadás lecsillapításában.

Szépapám szépapjának volt egy ükunokája. Ő, az oldági rokon volt a család legnagyobb utazója, hiszen még bé-

keidőben is katonáskodott, s bejárta egész Európát. Útlevel nélkül. Végül csak felvitte az Isten a dolgát, egészen az óbesterségig jutott, vitézsége jutalmául a Mária Terézia-rendet, az orosz Szent György-rendet, 64 más vitézségi rendjelet, valamint a francia Becsületrendet is megkapta. Lám-lám, egykor miért osztogattak Becsületrendet, pedig ez a kedves rokon még Párizsban sem tudta megbabolázni ősi ösztöneit, amikor a pipáját a császár trónusán verte ki.

Szépapám szépapjának az egyik ükunokája

Őseim mind katonáskodtak, valamilyen vitézségben jeleskedtek, vagy a törököt, az osztrákot, a franciát, a szerbet, az olaszt, az oroszot verték, vagy őket verték. Apám mégsem volt katoná, egyszerűen elfelejtették elvinni. Mi az öcsémmel elkerültük a hadsereget, helyette utaztunk. Harmincéves koromra bejártam Európát: Erdély, Szerbia, Észak-Olaszország, Dalmácia településeitől Párizsig számos nagyváros készített életem állandó újraértelmezésére s múltam kutatására, keresésére. ■

Anyai nagyapám

Apai nagyapám apja

MÁRTON LÁSZLÓ

A közlekedő edény

Van egy barátom, aki holnap elmegy Brüsszelbe. Nem mondhatom, hogy elutazik, ő ugyanis közlekedni szokott. Hetente egyszer van Brüsszelben dolga: kora hajnalban felkel, kimegy a repülőtérre, nyolckor megérkezik, kilenckor ott van a hivatalban, délután végez, kimegy a repülőtérre, kora este leszáll a gép, késő este otthon van. Ez bizony feszes és megterhelő napirend, de barátomnak nincs más választása: előző nap is, másnap is egy itthoni intézményben van dolga, nem teheti meg, hogy távol maradjon.

Van egy másik barátom, aki gyakran tart előadásokat külföldön, de még ennél is gyakrabban hívják. Ő azonban nem szeret repülni, ezért legtöbbször csak olyan helyekre megy el, amelyek vonattal huszonnégy órán belül elérhetőek. A múlt héten például Hamburgban járt. Érkezés után egy órával megtartotta az előadást, másnap reggel felszállt Hamburgban, este leszállt Budapesten, a Keleti pályaudvaron. Azaz hogy pontosabb legyek, visszafelé nem reggel, hanem délelőtt szállt fel, fél tizenegykor. A hamburgi Kunsthalle pedig, amely ott van a főpályaudvar mellett, tízkor nyit. Barátom odament, és megnézte Vilhelm Hammershøi dán festő képeit. Hammershøi körülbelül akkor élt, amikor Rippl-Rónai József, szomorú és kísérteties szobababákat festett, háttal álló nőalakokkal, különös tekintettel lakásának ebédlőjére, azt tizenöt különböző változatban megfestette. Negyven képe volt kiállítva, így barátom a rendelkezésére álló húsz perc alatt egy képet átlagosan harminc másodpercig szemlélhetett. Mindent összevetve, két nap alatt huszonnyolc órát közlekedett, és húsz percet utazott, ha azt nem számítjuk, hogy a vonaton odafelé is, visszafelé is elolvasott egy-egy emlékeztető méltó könyvet.

Van egy harmadik barátom, ő legalább két-három hónapot tölt egy-egy helyen, más szóval lehetőleg olyan helyekre utazik, ahol érdemes legalább két-három hónapot eltölteni. Ő is ott utazik, ahol mások közlekednek. Mesélte, milyen izgalmat jelentett számára egy-egy ismeretlen buszjáratra felkapaszkodni, nézni, amint feltáruznak előtte a városrészek, egy-egy ígéretesebb zezugnál kiszállni, hagyni, hogy a város mint működő szerkezet vezesse. Minden héten talált néhány érdekességet, amely nem szerepel az útikönyvekben:

egy háborús betonbunkert, egy lakóteleppé alakított gyártelepet, egy falusias hangulatú, dacosan befelé forduló külvárost, egy hársfákkal körbeültetett piros téglás és még elhagyottabb rendezőpályaudvart, ahol a rozsdás fordítókorong mellett nyírfák nőnek a talpfák között; vagy ha más nem, legalább egy végtelenbe nyúló tözegmocsarat, gúlákba rakott tözegtéglákkal.

Ő mondta nekem, hogy a legnagyobb felfedezés: idegen szemmel nézni szülővárosunkat is, amelyet, azt hisszük, úgy ismerünk, mint a tenyerünket. ■

2003. február
fotó: Langmár Péter

SZŐCS GÉZA

Uzsedaré, uzsedom

Már régóta sejthető, hogy az utazó igazi célja nem egyik vagy másik, valós vagy valótlan ország felkeresése, ottani ügyek elintézése vagy a meggazdagodás. Mégcsak az engedelmesség sem a kíváncsiság meg a pihennivágyás parancsának, egyszóval: az igazi, bár többnyire bevallatlan cél nem egy új ország, egy új kultúra, egy új nép megismerése, új szokásoké, fűszereké, nőké és dallamoké. Az utazónak igazából nem Eldorádóra vagy Shambalára vagy Trójára van szüksége, hanem az utazásra, amely – többek közt – valóban ígéri (s ígéretét olykor valóra is váltja) Eldorádót, Tróját vagy Rodostót. Az Utazás Királyságában mindig az utazó a király, és mindenki más az alattvaló.

Kétféle utazás van. Az egyikben ismert helyszínek felé tartunk, mint mondjuk Pilismarótról Budapestre vagy Londonból Londonba, de a Földet megkerülve, és ha lehet, nyolcvan nap alatt. A másikféle utazás? Elindulunk Európából nyugat fele Indiába, s egyszerűen, teljesen váratlanul belebotlunk valami eddig nem voltba. Valami olyasmibe, ami még annál is fantasztikusabb, mint az „Indiák” egzotikus képzete.

A harmadikféle utazás nem visz el sehova valószínűleg, mert valószínűleg el sem indulunk sehova. Az utazások 99 százaléka ilyen. Mégsem lehet csak úgy könnyedén rájuk legyinteni, hogy ezek csak amolyan képzeletbeli vagy tervezgetett vagy virtuális utazások, hiszen – ha jövő időben is, ha csak feltételes vagy óhajtó módban is (vajon miért nincs szorongó, rettegő és menekülő mód a nyelvtanokban?) – az utazó megvalósít egy tér-idő-lélek transzformációt. Mikor azt mondja, hogy „Debrecenbe kéne menni”, már meg is valósította a város és önmaga eggyé ötvözését mint lelki átélést – a jövőben majd fizikailag is átélendő – ténylet.

Kétségtelen azonban, hogy a háromféle utazás úgyszólván állandó keveredésben és kölcsönhatásban van; a sokszor bejárt és a csak hallomásból ismert városok, korábban észre nem vett helyszínek, a folytonos változások, a múlt és a könyvek meg a filmek által hordozott, váratlanul kézzelfoghatóvá lett tájak, utcák és épületek valamiféle kontinuumot alkotnak, melyben az imaginárius, a virtuális, az egyszeri és az állandó ad találkozik egymásnak.

Én egy népdalba vágyom elutazni.

Az indulásról csak annyit tudok, hogy sárga csikó fog majd vinni a hátán, és csengő lesz a nyakán. Talán Kolozsvárról indulok, a kilenc záros városból, talán mészáros leszek és Virág – vagy Blum – János lesz a nevem, és a Szamosnál fogok lakni, és a csengő talán nem is a csikó nyakán fog csilingelni, hanem a szánon, és a szán a befagyott folyón indul el velem Északnak.

Aztán a érkezés.

Megérkezés Uzsedomba, amit a németek Uzedomnak ejtenek, és amelyet mások mint Bozsedomot ismernek.

Uzsedom, mely talán azonos Uzedommal, a német tengerparton fekszik, mit fekszik: ott lebeg tornyaival, várkapuival, magasra felvont és az északi szelekben büszkén csattogó lobogóival, befelé és kifelé vágató lovasaival, egyházi embereivel széles karimájú kalpagokban és kalmáiraival a csapszékekben és főkakölykökkel meg majmocskákkal üzletelő tengerészeivel, mert, ó igen, Uzedomnak kikötője is van, amelyben a messziről érkező bálnavadász hajók horgonyoznak a mólóknál, ott, ahol a magyar gabonát rakodják be az óriás vitorlásokba, hogy elvigyék Amerikába, a bretont viselő bretonokhoz, és a britekhez is és Rodostóba is a szegény erdélyi fejedelemhez, hadd egyen otthoni búzából sült kenyeret.

Skót ballada

*Ül a király Dunfermlinben,
Bort iszik, vér-pirost;
„Ó! hol kapok egy jó tengerészt,
„Szép új hajómra, most?”*

– Így kezdődik a Sir Patrick Spensről szóló skót ballada Arany János fordításában, ami nemcsak költői szépségeivel és ritmusával ragadott meg debreceni gyereklányként, hanem a Dunfermline helynév egzotikus, kissé baljós hangzása miatt is. 1989-ben az oxfordi Saint Catherine's College meghívott egy hónapra, s kedves vendéglátóim megkérdezték tőlem, hogy mely egyetemeket kívánom meglátogatni. Csak a jó modor tartott vissza attól, hogy bevalljam: én leginkább Dunfermline-t szeretném látni. Az udvariasságnak az lett a következménye, hogy ugyan sok helyre eljutottam akkor, de Dunfermline-be nem. Eljutottam viszont 1997-ben, amikor Edinburghban tartották a Nemzetközi PEN. Club Világkongresszusát, s a repülőtéren Ian MacLeod várta a magyar delegációt, akiről neve után nem gondolná az ember, hogy magyar, pedig mielőtt 1956-ban Angliába emigrált, már lefordította Milton *Sámsonját*. Angliában aztán angol tanár lett belőle, sőt egy skót klán tagja, majd angolra fordította *Az ember tragédiáját*, amely egy edinburghi kiadónál jelent meg Kass János rézkarcaival, most pedig az edinburghi művészeti fesztivál keretében előadták Dundee városában. Természetesen örömmel fogadtuk MacLeod meghívását Dundee-ba, hát még mikor kiderült, hogy

Dumfermline-en át visz oda az út. A királyi vár romterületének bejáratánál kőoszlopon bronztábla, s rajta a Sir Patrick Spensről szóló ballada első versszaka, amit az imént idéztem. Eljutottam hát Dunfermline-be s a csodálatos apátsági templom melletti temetőben megálltunk Skóciai Szent Margit sírja előtt, aki szintén magyar volt, akárcsak MacLeod. Margit, Edgar angol királyfi s a hagyomány szerint egy magyar hercegnő lánya a Baranya megyei Nádason született, ahol az én gyerekkori nyaralásaim idején még mutogatták a falubeliek azt a helyet, ahol valaha vár állott. Margitot III. Malcolm skót király vette feleségül, s házasságkötésük emlékére építették a nagyszerű templomot Dunfermline-ben. Ahogy ott állunk a sír előtt, MacLeod megszólal. Elmondja, hogy régebben gyakran kijárt ide Margitka sírjához és beszélgetett vele. Margitka biztos örült – szalad ki a számon –, hiszen már évszázadok óta nem beszélt vele senki magyarul. Skóciai Szent Margit 1093-ban halt meg. Mecseknádasdon szobor őrzi emlékét a falu közepén álló barokk templomban. ■